

Bu Sayıda

Dünyanın dört bir tarafında faaliyette olan Marks&Spencer firması için üretim yapan lskoç sermayeli tekstil şirketi Castleblair, üretiminin tamamını İstanbul'un kenarında fabrika duvarları ve sağlıksız konut alanları ile yükselen Kırac beldesinde gerçekleştirme kararı aldı...ABD Merkez Bankasının faiz oranlarını artırma kararı ardından uluslararası yatırımcıların ellerindeki fonları satarak gelişmekte olan ülke piyasalarını terk etmesi, ulusal ekonomileri krize sürüklüyor...Yerli yatırımcı global dünyada rekabet etmek için artık yurtdışına yatırım yapmanın gerekli olduğunu düşünüyor. TUSİAD öncülüğünde işadamları Rusya, Hindistan ve Brezilya'nın ardından yatırım anlaşmaları yapmak üzere Çin'e gitti...Özelleştirmeler ve satın almalar yoluyla ekonominin hızla yabancılaşmakta olduğunu dile getiren bazı iş çevreleri, yabancı sermayenin yerel piyasalara bağıllık hissetmediği, yerli yatırımcı üzerinde rekabet baskısı yarattığı ve ulus devletin taleplerine karşı duyarsız olduğunu belirterek yabancı sermayeye karşı yerli sermayenin güçlendirilmesinin gerekliliğini savunuyor...İşçi sendikalarının özelleştirme karşıtı mücadelesinde 'vatan savunması' vurgusu öne çıkmaya başladı. SEKA, Seydişehir, Telekom ve TEKEL işçilerinin ardından ERDEMİR işçileri de 'işyerlerimiz vatanıdır, vatan satılmaz' diyerek işyerlerinin özelleştirilmesine karşı çıktılar... Dünyanın en büyük otomobil tekeli General Motors'un (GM) "yeniden yapılanma" planı kapsamında Azambuja (Portekiz) kentindeki Opel fabrikasını kapatarak Saragossa'ya (İspanya) taşıma girişimi Opel işçilerinin Avrupa çapında direnişi ile karşılaştı. Fabrikanın taşınması düşünülen Saragossa kentindeki işçilerin Portekiz'deki işçilerle dayanışma gerekçeleri dikkat çekici idi: "Eğer Azambuja'daki Opel'in kapanmasına karşı mücadele etmezsek, GM'ye daha fazla işçiyi atması ve daha fazla fabrika kapatması için davetiye çıkarmış oluruz".

Daha çok bize yakın düşen veçhelerini anlatmakla birlikte, kapitalizmin son büyük dönüşüm dalgasının ortaya çıkardığı sosyal gerçekliğin kısa bir anlatımı olarak ele almak mümkün yurarda aktarılan haber başlıklarını. Günümüz kapitalizmde sermaye, üretimi çeşitli parçalara bölüp her birini değişik coğrafyalarda gerçekleştirme yanlısı. İletişim ve teknoloji alanındaki gelişmelerin de katkısıyla, son otuz yılda yerküre adeta bir üretim ağı olarak yeniden yaratılma sürecinden geçiyor; mevcut üretim örüntüleri değişiyor, yeni üretim coğrafyaları ortaya çıkıyor. Sermayenin artan uluslararasılaşması farklı coğrafyalardaki ekonomik ve politik yapıları daha sıkı bir biçimde birbirine bağlıyor; dünyanın bir ucundaki hareketlilik başka bir yerde hızla karşılık buluyor; bu durum yerleşik yapıları ve ilişkileri sürekli güvensizlik, kriz ve değişim haline sabitlerken, ulus-altı ve ulus-üstü süreçlere referanslı yeni yapılar ve ilişkiler öne çıkıyor. Bu koşullar altında, belirli bir yeri diğerinden ayıran özgül nitelikler sermaye için oldukça önemli hale geliyor. Ironik bir biçimde, sermayenin yerleşik sınırlardan/bağlardan uluslararasılaşma yoluyla kurtulma eğilimi başka sınırlara/bağlara daha fazla duyarlı olma ile elele gidiyor.

Öte yandan, söz konusu uluslararasılaşma eğilimi toplumsal aktörlerin farklılaşan talepleri ve tepkileri yoluyla ilerliyor, somut biçimlere bürünüyor ve sürekli olarak yeniden şekillendiriliyor. Kimi kapitalist aktörler yeni ticari fırsatlar, genişleyen piyasalar ve rekabet avantajı adına sermayenin para, meta ve üretken biçimleriyle yerküre sathında serbest hareketliliğini talep ederken,

kimileri yerleşik yerel piyasa ilişkilerini tahrip edeceği ve yerli yatırımcıyı yabancı sermaye karşısında güçsüz bırakacağı gerekçesiyle sermaye akışlarının yersel serbestliğinin sınırlandırılmasını hatta engellenmesini istiyor. Sermaye fraksiyonları arasında belirginleşen bu çatışan coğrafî yönelimler farklı biçimlerde ortaya çıkmakla birlikte farklı mekânsal sınırlara/bağlara (yerel, ulusal, ulus-üstü) işaret eden politik projelere de kaynaklık ediyor. Yakın dönem Türkiye'sinde de gördüğümüz gibi, günümüz kapitalizmi kapitalist sınıflar arasında yerel, ulusal, bölgesel ya da küresel gibi coğrafyası ile birbirinden köklü biçimde farklılaşan ekonomik ve politik projeler/stratejiler ortaya çıkarıyor ve bu projeler/stratejiler arasında mücadelelere/uzlaşılara sahne oluyor.

Emekçi sınıflar tarafında ise, sermayenin yerküre sathında artan hareketliliği yoluyla emek üzerinde yoğunlaştırdığı tahakküm ve sömürü daha çok'dış' kaynaklı bir durum olarak algılanıyor ve 'içeri' olarak varsayılan coğrafyayı dışarıya karşı korumak/geliştirmek sermaye karşısında mücadelelerinde hakim bir eğilim olarak öne çıkıyor. Bu eğilim, Avrupa örneğinde olduğu gibi göçmen işçilere karşı düşmanlık, yerel ekonomilerin korunmasına ve güçlendirilmesine yönelik çeşitli girişimlere öncülük etme, yoksulluk denizinin ortasında yeni bir refah adası oluşturmayı vaaz eden sosyal Avrupa projelerine ilhak ya da Türkiye örneğinde olduğu gibi kapitalist dinamikleri vatanseverlik/milliyetçilik merceğinden tasnif ederek sınıf gerçekliğini yadsıma, sınıf mücadelesini dışarıya karşı daha üretken bir ulusal ekonomi oluşturma ile ikame etme ve hatta dışarıya karşı daha güçlü olma adına toplumsal hayatın çoğulluğunu/farklılıklarını yoksayan faşizm yüklü politik projelere destek gibi çeşitli biçimlere bürünebilmekte. Dolayısıyla söz konusu eğilim emekçilere sığındıkları coğrafyanın taşıdığı toplumsal ilişkilere, aktörlere ve diğer coğrafyalarla ilişkisine bağlı olarak katılım, temsiliyet ve ekonomik kazanımlar bakımından oldukça farklı sonuçlar üretmekte. Örneğin, ait olduğu ülke coğrafyasında eşitsiz gelişimin sonuçlarını ağır biçimde hisseden ve politik temsili güçsüz bırakılmış bir bölgede yerel topluluk temelli bir strateji o bölgedeki emekçi sınıflar için görece demokratik ve katılımcı bir ilişki sunabilirken, sermayenin yerküre sathında işleyen süreçleri karşısında yerleşik sermaye yatırımlarının el değiştirmesi riski olan bir bölgede söz konusu strateji, bölgedeki sermaye aktörlerinin agresif birikim arayışları içerisinde emekçi sınıflara karşı daha az katılımcı ve daha az tavizkâr olabilir. Ancak her iki durumda da, belirli bir coğrafyayı koruma/geliştirme stratejisi kaçınılmaz olarak emekçi sınıfları kendi yerlerinde sermaye ile mücadele yerine işbirliğine ve farklı coğrafyalardaki işçilerle dayanışma yerine rekabete teşvik etmekte. Böylelikle, sermaye (para, meta ve üretken biçimleriyle) akışlarının yarattığı tahripkâr sonuçları ortadan kaldırma ve emekçi sınıfların çıkarları lehine düzenleme hedefi tam tersi bir sonuca yol açmakta; coğrafya ile kurulan ilişki işçi sınıfının sermaye karşısında bölünmesine ve güçsüzleşmesine neden olmakta. Öte yandan yukarıda Opel işçileri örneği, coğrafya(lar) ile rekabet yerine dayanışma/birlikte mücadele yönünde kurulacak bir ilişkinin farklı coğrafyalarda bulunan emekçi sınıflara sermaye ile uzlaşmaksızın mücadele etme ve sermaye karşısında daha güçlü olma olanağını sunduğunu gösteriyor. Belirli bir coğrafyaya sığınmanın aksine sermaye akışlarının gerçekleştiği farklı coğrafyalarda birlikte mücadele stratejisi ile, sermayenin mekân üzerinde akışkanlığı üzerinden emek üzerinde kurduğu tahakküm bloke edilebilmekte, coğrafyalar arasında para, meta ya da üretken biçimleriyle soyut şekliyle dolaşan emeğe somut varoluşlar kazandırılabilen ve bu yolla sermaye ile uzlaşmaksızın mücadelenin kapıları açılabilen. Bir başka deyişle coğrafya(lar) ile kurulacak ilişki, emekçi sınıfların mücadelelerinin anti-kapitalist doğrultuda ilerlemesinde oldukça belirleyici olmakta.

Coğrafyanın/mekânın toplumsal ilişkilerin önemli bir parçasını oluşturduğu veri ise, önümüzde temel bir soru durmakta: Sermaye birikim süreçlerinin, sınıfların ve politik yapıların coğrafya(lar) ile bu ölçüde içiçe geçtiği sosyal gerçeklik karşısında daha çok zamana öncelik veren temel kavramları ile Marksist analiz ne ölçüde yeterli bir kavramsal çerçeve sunmakta? Ya da sermaye birikim süreçlerinin mekânsal dinamiklere bulaşık ve farklı mekânlar arasındaki ilişkiler dolayında gelişen somut gerçekliğini incelemede Marksist analiz ne tür yeni kavramsal araçlara ihtiyaç duymakta? Marksist coğrafyacı David Harvey yıllar önce benzer bir soru etrafında tartışırken coğrafyanın/mekânın sermaye birikim sürecine içkin bir unsur olduğunu belirtmiş ve hem coğrafyanın Marksizm için hem de Marksizmin coğrafya için önemli olduğunu göstermişti. Harvey'e göre, sermaye birikim sürecine içkin çelişkili ilişkiler mekânda ve mekân yoluyla biçim alırken bu çelişkili biçimler aynı zamanda çeşitli "mekânsal sabitler/çözümler" yoluyla, yani mekân(lar) üzerinde ve mekânsal olarak yeniden üretilir. Bununla birlikte, belirli mekânlar üzerinde ve mekânlar arasında kurulacak söz konusu mekânsal sabitler (ölçekler) sermaye ilişkisinin çelişkili doğasını ve kriz eğilimini ortadan kaldırmaz; aksine farklı mekânsal yapılar içerisinde yeniden üretir. Böylelikle, toplumsal ilişkilerin değişen/çelişen mekânsallıkları kadar onların farklılaşan mekânsal ölçeklerde dizilişleri de somut varoluşlarının önemli bir parçasını oluşturur.

İşte Praksis'in 15. sayısı, "Mekân, Ölçek Sorunu ve Marksizm" temasına odaklanarak toplumsal ilişkilerin coğrafya(lar) ile içiçe geçmiş söz konusu varoluşlarını inceleme amacıyla. Bu kapsamda bu sayı, yukarıda anılan yöntemsel soruya yanıt oluşturmaya, toplumsal ilişkilerin değişen/çatışan mekânsallıklarını ve bunların yeni ölçek ilişkileri içerisinde aldıkları biçimleri göstermeyi hedefliyor. Öte yandan, günümüz kapitalizminin dönüşen mekânsallığı içerisinde anti-kapitalist/sosyalist mücadelelerin coğrafyalarını, yani ölçeksel kuruluşlarını tartışmak sayının öncelikleri arasında bulunmakta.

Bu çerçevede sayımızı geniş kapsamlı bir söyleşiyle açıyoruz. Jamie Gough yirmi yılı aşkın bir süredir toplum ve mekân arasındaki ilişkileri inceleyen Marksist bir coğrafyacı. Marksist değer kuramını coğrafya boyutuyla ele alması çalışmalarına eleştirel coğrafya yazınında özgün bir yer kazandırıyor. Jamie Gough ile söyleşimizi dört ana başlık etrafında yürüttük. Öncelikle yukarıda andığımız yöntembilimsel soru etrafında mekân, toplum ve Marksizm üzerine kuramsal bir çerçeve oluşturulmaya çalışıldı. Mekânın toplumsal ilişkilerin kurucu bir unsuru olduğuna işaret eden Gough, coğrafyaya/mekâna yönelik merkezi bir vurgunun Marksizmin materyal ilişkilere vurgusu ile uyumlu olduğunu düşünmekte. Gough'a göre, bu durum kendini açık bir biçimde 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında İkinci Enternasyonal'den emperyalizme ve eşitsiz bileşik gelişim kuramına uzanan tartışmalarda ifade etmektedir. Coğrafya/mekân bu tartışmaların merkezindedir. Ancak, 1920'lerden 1970'lere uzanan dönemde gerek sosyalist cemahtaki politik gelişmeler gerekse kapitalizmin aldığı mekânsal biçim Marksist analizin coğrafyaya yönelik söz konusu ilgisini sınırlamıştır. Öte yandan Gough, 1970'lerden itibaren sermayenin artan uluslararasılaşmasının yol açtığı yeni mekânsal biçimlerin bir yandan toplum kuramının mekânsal süreçlere yönelmesine yol açarken, öte yandan Marksizmin sosyal gerçekliği anlamada yetersiz bir kuram olduğu yönünde kullanıldığına işaret eder. Bu yaklaşıma şiddetle karşı çıkan Gough, tarihsel materyalist yöntemin coğrafya ile buluşması gerektiğini ve mekân ile toplum arasındaki karmaşık ilişkilerin ancak bu yönde bir Marksist analiz ile çözümlenebileceğini ileri sürmekte. Jamie Gough ile söyleşi, söz konusu kavramsal çerçevenin ışığında günümüz kapitalizminin aldığı yeni mekânsal biçimler, bunların yeni ölçeksel ilişkilerde mekânsal dizilişleri ve anti-kapita-

list/sosyalist mücadelelerin coğrafya(lar) ile ilişkileri üzerine sorularla kapsamlı bir metin halini alıyor. Toplumsal gerçekliğin hep içinden geçtiği bir sorunsal karşısında Türkçe yazında yeterli ölçüde değinilmeyen bir noktada, bu kapsamlı söyleşinin daha sonraki çalışmalara oldukça önemli katkı sunacağını düşünüyoruz.

Dosyamızın ilk makalesi, coğrafyanın sosyal ve politik kurama en çok dahil edildiği bir konu, ulus-altı yerelliklerin siyasa yapma alanı ve siyasal failer olarak son yıllarda öne çıkışı üzerine. Mustafa Kemal Bayırbağ tarafından kaleme alınan makale, söz konusu konuyu anlamakta ölçek yaklaşımının sunduğu katkıları tartışmakta. Makale, ele alınan olgu üzerine geliştirilen yaygın görüşün eleştirel bir değerlendirmesiyle yola çıkmakta, daha sonra, ölçek kavramının getirdiği açılımlardan yararlanarak, hegemonya perspektifinden Marksist bir çözümleme çerçevesinin nasıl kurulabileceğini tartışmaktadır. Bayırbağ, ulus-altı yerelliklerinin yükselişinin kapitalist devletin yeniden ölçeklenme sürecinin bir parçası ve ürünü olduğunu ileri sürmekte. Ancak yazara göre, bu durum kapitalist devletin dönüşümüne verilen dışsal bir yanıt değildir. Kapitalist devletin yeniden-ölçeklenmesi, belirli bir sermaye birikim stratejisi etrafında tanımlanan ve yerel çıkarları da içeren hegemonik güç dengesinin dönüş-tüğünü göstermektedir. Bu anlamda yerel çıkarlar, kapitalist devletin yeniden-ölçeklenme sürecini doğrudan biçimlendirir konumdadır. Bu ise sözünü ettiğimiz yerel çıkarların yerelliği siyasal bir fail olarak inşa etmesiyle olanaklı hale gelmektedir. Neoliberal bağlamda bu rolü etkin olarak üstlenen toplumsal grup, yerel burjuvazinin hakim fraksiyonudur. Bayırbağ bu noktada mekânsal ölçek yazının oldukça önemli bir tespitte bulunduğunu belirtir: Yerel ve yerel-olmayan ölçeklerde kurulmuş olan, farklı çıkarlara sahip fail ve kurumlar, giderek artan bir biçimde yerel ölçekte etkileşime girmek ve yerel siyasetin sınırlarını yerel-olmayan ölçeklere doğru çekmektedir. Bu çerçevede Bayırbağ'a göre, yerelliklerini bir fail olarak kurmayı amaçlayan siyasal hareketlenmeler, ancak, yerel-olmayan ölçekleri üreten süreçleri ve yerel-olmayan faileri etkilemeyi hedefleyen, etkin bir ölçek siyasetini izleyerek başarılı olabilirler. Bu anlamda, yazar yerelliklerin siyasa-yapıcıları olarak artan önemlerini anlayabilmek için yerel siyaset meselesine yakından bakılması gerektiğine işaret ediyor ve sosyal bilimcileri özellikle sendika ve sanayi/ticaret odaları gibi kurumların yerel siyaset içindeki rollerine ve izledikleri siyasal ölçek stratejilerine odaklanan ampirik çalışmalara davet ediyor. Çünkü, Bayırbağ'ın belirttiği gibi, kapitalist devlet ve devlet ile sivil toplum arasındaki sınırlar bu ölçek stratejileri içerisinden tanımlanmaktadır.

Dosyamızın ikinci yazısı, John Michael Roberts'a ait. Roberts "Realist Mekânsal Soyutlama? Eleştirel Gerçekçi Coğrafya İçinden Bir İddiaya İlişkin Marksist Gözlemler" isimli makalesinde, eleştirel beşeri coğrafya yazınına hakim olan eleştirel gerçekçi yöntemle sıkı bir tartışmaya giriyor. Coğrafyadaki eleştirel gerçekçi soyutlama yönteminin Marksist bir eleştirisini yapmayı amaçladığını vurgulayan yazar, alternatif bir Marksist soyutlama biçimi inşa etmeyi amaçlıyor. Eleştirel gerçekçilik ile Marksizm arasında sıkı bir bağ gören yaklaşımlara karşı, iki yaklaşım arasında önemli farkların olduğunu vurguluyor. Marx'ın düşünsel olarak herhangi bir şekilde eleştirel gerçekçiliğe benzeyen felsefi bir gelenekten ziyade Hegel'den etkilendiğini vurgulayan Roberts, Hegel ve Marksist coğrafyacı Henri Lefebvre'nin çalışmalarını takip ederek, Marksist bir soyutlama yönteminin nasıl geliştirilebileceği ile ilgili gözlemlerde bulunuyor. Yazar bu çerçevede, son yirmi yılda hızla gelişen coğrafya literatüründe önemli bir yeri olan eleştirel gerçekçiliğe yönelttiği eleştirilerle literatüre önemli bir katkı sunuyor.

Toplum ile mekân arasındaki ilişkiye dair yöntemsel tartışmaları içeren yazıların ardından sayımız günümüz kapitalizminin aldığı yeni mekânsal biçimlere, ölçeksel dizilişlere ve çağdaş top-

lumsal ilişkilerin değişen/çatışan mekânsallıklarına odaklanıyor. Bu kapsamda ilk yazımızı Jamie Gough'un yakın dönem çalışmalarından biri oluşturuyor. Gough 'Değişen Sınıf İlişkileri, Değişen Ölçek: Ölçek Politikalarında Çeşitlilik ve Çelişki' isimli çalışmasında, kapitalizmin 1970'lerdeki krizi ardından Avrupa'da ortaya çıkan ulus-altı ve ulus-üstü mekânsal yapıları irdeliyor. Yazara göre, politik-ekonomik süreçlerin ölçeğindeki değişimler sınıf ilişkilerindeki değişikliklerle bütünleşiktir ve bu ölçeksel değişiklikler belirli sınıf projeleri tarafından sınıf mücadeleleri yoluyla oluşturulur. Bu nedenle, toplumsal ilişkilerin ölçeğindeki değişiklikler belirli sınıfsal güç ilişkilerinin ifadesi olmanın yanında onların kurucu bir unsurudur. Jamie Gough, bu çerçevede son otuz yıl içerisinde Avrupa'da beliren ulus-altı yerel ölçek ile ulus-üstü ölçeğin kuruluşunun ardında sosyal demokrat ve neoliberal olmak üzere iki sınıfsal politik proje olduğunu ileri sürmekte. Yazara göre, her iki proje de farklılaşan sınıf aktörleri yoluyla yerleşik sınıf ilişkilerini belirli mekânsal ölçeklerde yeniden tanımlama amacındadır. Bu çerçevede, Gough hem yerel ölçeği hem de AB ölçeğini kapitalist toplumsal ilişkiye içkin çelişkilerin yeni mekânsal güç ilişkileri etrafında yeniden biçimlendirilmesi olarak görür. Bu anlamda her iki ölçek de, ne işlevsel bir mekânsal sabit ne de bu dönemin yeni düzenleme ölçeğidir, aksine toplumsal çelişkilerin dolayımlandığı, farklı politik projeleri ve sınıf ilişkilerini içeren mekânsal biçimlerdir.

Bu kapsamda Neil Smith'in "Küresel Evsizlik: Ölçeğe İlişkin Uygulamalar" başlıklı makalesi, Gough'un savlarını toplumsal alana taşıyor. "Soylulaştırma" olarak nitelendirilen kentsel mekânın kullanıcılarında değişimin New York kentinde evsizler üzerinde yarattığı toplumsal yaşamdan dışlanma baskısının mekân üzerinde ve mekân yoluyla çeşitli mücadelelere yol açtığını söyleyen Smith, buradan hareketle sadece mekânın oluşumunun değil toplumsal aktörlerin varolduğu coğrafyaların inşasının politik doğasına işaret ediyor. Smith, yazısında bir yandan toplumsal ilişkilerin ölçeksel varoluşunun ampirik gerçekliğini tartışırken diğer yandan coğrafi ölçeklerin inşasına dair geniş kapsamlı kuramsal argümanlar geliştiriyor. Bu anlamda, oldukça özgün bir çalışmanın dergimiz sayfalarında yer bulduğunu söylemek mümkün.

Öte yandan Fuat Ercan ve Şebnem Oğuz'un Kamu İhale Yasasını merkeze aldıkları çalışmaları, coğrafi ölçek tartışmalarını hem başka bir alana taşıyor hem de ölçek üzerine önemli kuramsal savlar geliştiriyor. Yazarlara göre, ölçek yazını iki önemli sorunla birlikte gelişmekte: bir yandan, ölçeğin çoğulluğu ve ilişkiselliği üzerine vurgu yapılmasına karşın ölçek değişimine ilişkin süreçler erken kapitalistleşen coğrafyalardan geç kapitalistleşen coğrafyalara doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi içinde kurgulanmakta; diğer yandan, ölçek değişimleri aşırı genelleştirilmiş soyutlamaların egemenliğine terk edilmekte. Yazarlar aksine, ölçeğin hem bir ilişki hem de bir süreç olarak görülmesi gerektiğine işaret ederek ölçek değişimlerinin sermaye birikiminin kriz dinamikleri ve coğrafyalar arasında farklılaşan toplumsal aktörlerinin mekân üzerine mücadelelerinde aranması gerektiğini ileri sürerler. Bu çerçevede Türkiye'de Kamu İhale Yasasının oluşum sürecinin oldukça önemli bir örnek sunduğunu belirten yazarlar, ölçek değişimlerinin sermaye birikim süreci içerisinde işleyen çok aktörlü doğasını Yasanın değişen biçimlerinde ve Yasa etrafında geliştirilen politik mücadelelerde göstermektedirler.

Takip eden yazı Koray R.Yılmaz'a ait. Yazar, ölçek yaklaşımı ile kalkınma sorunsalını tarihsel-mekânsal seyri içerisinde ele alıyor. Yılmaz yaklaşımını iki temel eksen etrafında geliştiriyor: Son dönem beşeri coğrafya ve politik iktisat yazınında giderek artan ölçek tartışmalarının getirdiği açılımlar ve kapitalist sistemin gelişme-yayılma sürecinin tarihsel dinamiği olan sermaye birikim süreci. Bu çerçevede öncelikle, yerelleşme/bölgeselleşme eğiliminin Türkiye'deki tartışmalarda

bulduğu olumlayıcı ve eleştirel karşılıkları irdeliyor; ölçek yazınında kalkınma kavramının ele alınışı üzerinde duruyor. Ardından kalkınmanın ölçeksel değişimini, tarihsel gelişimi, kapitalist sistemin diğer coğrafyalara yayılması ve diğer coğrafyalarla kurduğu ilişkiler bağlamında çok ölçekli, aynı zamanda bu sürecin belirleyicisi olan sınıfsal dinamikler bağlamında çoklu belirlenmiş bir süreç olarak tanımlayan Yılmaz, bu değişimin evreleri olarak nitelendirdiği sömürgeci kalkınma, ulusal kalkınma ve yerel/bölgesel kalkınma kavramlarını inceliyor. Yerelleşme/bölgeselleşme eğilimini bir “yeniden ölçeklenme” süreci olarak tanımlayan Yılmaz, bunun kapitalist sisteme yön veren sınıf içi ve sınıflararası çelişiklere dayalı politik bir proje olduğuna dikkat çekerek, bu bağlamda ölçek politikalarının sermaye birikiminin geliştirilmesine yönelik olarak, mekân üzerinde egemenliğin inşasına ilişkin mücadele ve işbirliklerinin ürünü olduğunu ileri sürüyor.

Önceki satırlarda belirttiğimiz gibi, mekân ve ölçek sorunu geçmişte Marksizmin temel tartışmalarına bulaşık idi. Tarihe tek ülkede sosyalizm-dünya devrimi tartışması bunların en başta geleni idi. Sungur Savran, bu tartışmayı ölçek sorunu etrafında yeniden düşünüyor. “Marksizmin Öteki Ölçek Tartışması: Tek ülkede Sosyalizm mi, Dünya Devrimi mi?” başlıklı yazısında Savran, günümüzün toplumsal mücadele pratiğinin Marksizmin önüne “hangi ölçekte mücadele” sorusunu somut olarak getirdiğini belirtmekle birlikte kuramsal bir sorunsal olarak ölçek sorununun - her ne kadar bu adla anılmış olmasa da- Marksizmin bütün tarihi boyunca tartışıldığını ileri sürüyor. Savran’a göre, Marksizm içerisinde ölçeğe dair klasik sorunsalın özü, tek ülkede sosyalizm mi, dünya devrimi mi sorusuyla ilgilidir. Bu klasik tartışmanın hem geçmiş sosyalizm deneyiminin değerlendirilmesi hem de Marksizmin temel güncel kuramsal-politik ihtiyaçlarının karşılanması için hala önem arz ettiğini ileri süren yazar, çalışmasını ikiye bölümlen oluşturuyor: Marksizm’in kuruluş aşamasında, yani Marks ve Engels’de, ardından Lenin ve Bolşevizmde ölçek sorunu ve tek ülkede sosyalizm tezi. Savran yazısında, reel sosyalizm deneyimlerinin çöküşünün tek ülkede sosyalizm tezinin yanlışlığını ve sosyalizmin ancak uluslararası bir ölçekte başarıya ulaşabileceğini acı bir biçimde gösterdiğini ileri sürüyor. Yazar’a göre, bu durum Marx’dan Trotskiy’e devrimci Marksizm ekolünün yapıtlarında ortaya konulan sosyalizmin tek bir ülkenin sınırları içinde hapsedildiği takdirde çökmeye mahkûm olduğu tezini doğrulamaktadır.

Marksizm içerisindeki temel tartışmalarda coğrafya boyutunun varlığına işaret etmeye Ateş Uslu’nun kaleme aldığı yazı ile devam ediyoruz. Uslu, “Trotskiy, Sürekli Devrim ve Doğu Avrupa” adlı çalışmasında herkesin kulağında bir şekilde yer etmiş olan ancak yazarın da haklı olarak eleştirdiği gibi, genelde soyut ve salt Stalin-Trotskiy tartışması formatında değerlendirilen, ancak tarihsel ve coğrafi dinamikleri içerisinde çok daha zengin ve heyecan verici olan Trotskiy’nin sürekli devrim teorisini, oldukça keyifli bir anlatım ve doyurucu bir içerikle ele alıyor. Trotskiy’nin sürekli devrim teorisinin gelişmesinde Doğu Avrupa ölçeğinin özgüllüklerinin önemine vurgu yapan Uslu, “Doğu Avrupa’nın İmparatorluk Rusya’sında kapitalist gelişmenin en belirgin şekilde yaşandığı alanlardan biri olması yanında, kent ölçeği ile kır ölçeği arasındaki ilişkilerin aldığı biçimlerle, karmaşık etnik-ulusal yapısıyla ve uluslararası düzlemdeki konumlanışıyla” sahip olduğu özgüllüğün, Trotskiy’nin geliştirdiği sürekli devrim teorisinin tarihsel ve coğrafi temellerinin önemli bir boyutunu oluşturduğunu vurguluyor. Uslu’nun çalışmasında dönemin Doğu Avrupa ülkelerine ilişkin genel siyasal görünümün yanı sıra, Trotskiy’nin geliştirdiği “eşitsiz ve bileşik gelişme” yaklaşımının oluşumuna ilişkin ipuçları da bulunabilir.

Öte yandan Marksizm içerisinde mekânsal varsayımların içerildiği bir diğer tartışma emperya-

lizm meselesi etrafında gelişmiştir. Özgürt Öztürk'ün "Emperyalizm Kuramları ve Sermayenin Uluslararasılaşması" başlıklı yazısı bu anlamda Savran ve Uslu'nun yazılarını tamamlayıcı nitelikte. Yazar, Marksist yönelimli emperyalizm kuramlarını dönemleştirme ve kuramsal dönemler arasındaki süreklilik/kopuş ilişkilerini analiz etme üzerine odaklanıyor. Emperyalizm kavramını, sermayenin uluslararasılaşması sürecinde sınıf ilişkilerinin dolaylı bir hali olarak ülkeler arasında cereyan eden eşitsiz güç ilişkileri temelinde açıklayan Öztürk, başından beri kapitalizm ve emperyalizm arasındaki zorunlu bağlara işaret eden Marksist yönelimli emperyalizm kuramlarını üç ana tarihsel dalga olarak bölümlüyor; ve bu dalgalar arasındaki farklılaşmanın para-sermaye, meta-sermaye ve üretken-sermaye biçimleriyle hareket eden sermayenin uluslararasılaşmasının farklı evrelerine referansla açıklanabileceğini ileri sürüyor. Buna göre, para sermayenin uluslararasılaşmasının özgül bir hal almasına karşılık üretken sermayenin sınırlı olarak uluslararasılaştığı ilk evrede klasik kuramlar (20. yüzyıl başı); üretken sermayenin uluslararasılaştığı ve üçüncü dünyada sınıai birikimin başladığı evrede ikinci dalga kuramlar (1960-1970); para sermaye hareketinin hızlandığı ve başat hale geldiği günümüzde ise yeni emperyalizm kuramları olarak da bilinen üçüncü dalga kuramlar açığa çıkmıştır. Her üç dalga emperyalizm kuramları içinde geliştirilen analizlerin eleştirel bir okumaya tutulduğu yazı, kapitalizmin evrensel bir sisteme dönüştüğü günümüzde yükselen "yeni" emperyalizm tartışmalarında önceki kuramlardan farklı olarak dünya devrimi perspektifinin zayıfladığının ve "reformist" önerilerin daha bir öne çıkartıldığının altını çiziyor.

Dosyamızı yakın dönemde ölçek yazını içerisinde gelişen bir tartışma ile tamamlıyoruz. Neil Smith ve Sallie Marston'un yayımladığı bir makalenin ardından Neil Brenner'in yaptığı eleştiriler ile başlayan tartışma, daha sonra ölçek yazını içerisinde anlamlı değerlendirmelere yol açtı. Brenner, Smith ve Marston'un makalesinden hareketle coğrafi ölçeğe ilişkin kuramsal çalışma ve araştırmalardaki artışın aynı zamanda analitik bir körleşmeye de yol açtığını ileri sürer. Kavramın sürekli olarak diğer coğrafi kavramlarla karıştırıldığına ya da onların yerine kullanıldığına işaret eden Brenner, ölçek yazınının içerisinde ciddi bir yöntembilimsel tehlikeyi de barındırdığını söyler. Brenner'e göre, ölçek kavramı yer, bölge ve mekân gibi diğer coğrafi kavramlarla karıştırılmakta ve kavram diğer sosyo-mekânsal süreçlere aşırı biçimde genişletilmektedir. Ona göre, 'bir yerin ölçeği' (ister genel ister özel anlamda düşünölsün) kendinde bir anlam taşımaz, farklı mekânsal yapılar arasındaki güç ilişkilerince belirlenir. Marston ve Smith ise, Brenner'in makalesine yazdıkları yanıtta, Brenner'in ölçek kavramı üzerinde giderek artan bir analitik körleşme olduğu yolundaki savına katılmakla birlikte, kendisinin de sözünü ettiğı analitik körleşmenin kurbanı olduğunu ileri sürerler. Yazarlara göre, Brenner ölçeğı sadece çoklu mekânsal yapılar arasındaki ilişkiler dolayında tanımlayarak her bir ölçeğe içkin olan farklı mekânsal bağılılıkları ihmal etmektedir. Bu nedenle Smith ve Marston'a göre, Lefebvre'nin ölçeğı tanımlamayan ve onun üzerine kuramsal değil yönetsel bazı ipuçları sunan düşüncelerinin izinden giderek Brenner ölçek kavrayışını sınırlandırmaktadır. Öte yandan, Mark Purcell "Çalışma Adaları ve Marston/Brenner Tartışması: Daha Bireşimli Bir Eleştirel Beşeri Coğrafyaya Doğru" isimli çalışması ile bu tartışmaya dahil olur. Purcell'e göre, bu tartışma önemli ölçüde beşeri coğrafya yazınının kendi içinde bir araştırma rutinine bürünmesinden kaynaklanır. Purcell'in "çalışma adaları" olarak tariflediğı bu rutin, toplumbilimcilerin daha geniş argümanlarla ilgilenmelerini engellemektedir. Bunun için, coğrafya yazınında daha bireşimli bir eleştirel beşeri coğrafyanın geliştirilmesi gerekliliğine işaret eden Purcell, "çalışma adaları" arasında işbirliğinin önemli bir

adım olacağını ileri sürüyor. Purcell'ın bu çalışması, gerçekliğin disiplinlere bölünmesinin şahı-kasına varılan yaşadığımız dönemde, sadece coğrafya ya da politik iktisat literatürü için değil, sosyal bilimlerin bütünü için son derece anlamlı ve önemli vurgular taşımakta.

Öte yandan, bu sayıda dosya dışı bir yazıya da yer verdik. Murat Özdemir, Gamze Yücesan-Özdemir ve Mete Yıldız tarafından kaleme alınan "Kapitalizm, İletişim ve Kalkınma" başlıklı yazı, günümüzde özellikle kalkınma sorunu bakımından güncelliğini koruyan bilişim teknolojilerinin edinimine ve kalkınma sürecindeki yerinin irdelenmesine odaklanıyor. Yazı, son dönemde uluslararası örgütler ve bu örgütlere bilgi üreten kalkınma enstitüleri tarafından ortaya atılan ve egemen söylemi oluşturan yöntem, gösterge ve politika önerilerinin "iletişim teknolojileri ve kalkınma" "gerçeğini" analiz ederken konunun görünen yönlerini betimleyici bir tarzda öne çıkararak gerçekliği toplumsal özünden arındırılmış biçimde yeniden kurduğunu ileri sürmekte. Bu nedenle yazarlara göre, bu türden analizlere siyasi ve ideolojik mekânizmaların ve bu mekânizmaların tahayyül edilebilmesini olanaklı kılan sınıf, kapitalist üretim ilişkileri, kapitalizmin eşitsiz gelişme yasası, uluslararası işbölümü ve toplumsal cinsiyet gibi kavramların dahil edilmesi gerekmektedir.

Sayımızı Franco Moretti'nin Türkçede yayınlanan *Modern Epik* ve *Mucizevi Göstergeler* kitapları üzerine Nurçin İleri'nin yazdığı bir inceleme-eleştiri ile tamamlıyoruz. İleri, Moretti'nin bu iki kitapta edebiyat tarihçiliği, evrim teorisinin edebiyata uyarlanması ve büyük edebi kanonlar üzerine geliştirdiği düşüncelerini irdeliyor. Moretti, edebiyat tarihçiliğinde edebi yapıtlar ve türler irdelenirken biçimin içerikten daha fazla tarihsel-toplumsal bağlantıların kurulmasına katkı sağlayacağını; Darwin'in evrim teorisinden yararlanarak toplumsal olanla en uyumlu olan edebi yapının ve türün seçildiğini; "modern epik" olarak nitelendirdiği büyük romanların, batı kapitalizminin meşrulaştırılmasında rıza mekânizmaları ürettiğini ileri sürüyor. Bununla birlikte İleri, Moretti'nin edebiyat incelemesi yönteminin, edebiyat eleştirisinin belli kalıplar içinde geliştiğini düşündüğü Türkiye'de yeni açılımlar getirebileceğine dikkat çekiyor.

Son olarak, dergimizin yeni websitesinin www.praksis.org adresinde açıldığını duyurmak istiyoruz. Sitemizde dergimizin eski sayılarından makaleler yanında dergiyle ilgili yorumlara ve gelişmelere de yer vereceğiz. Her türlü görüş ve önerilerinizi bekliyoruz

İyi okumalar...